

MISJONSTID I NORGE

av

FRIDTJOV BIRKELI

Foredrag holdt på Bjørgvin bispedømmes 900-årsfest på Selje søndag 11. august 1968.

Det er mer gull i Norges historie enn vi vet av. Her ute ved storhavet blir *de* lange historieperspektiver levende, som forteller om hvordan et nytt åndsliv med gudsmakt og menneskeverd langsomt begynte å gi det norske folk et nytt livsgrunnlag og nye, høye idealer. Vi vil aldri få vite hvor mye det kostet. Men det kostet martyrer, slik det alltid skjer i store nybrottsstider. Sagaen forteller om blodvitner på Møre. Det samme kan likeså godt ha vært tilfellet akkurat her vi står.

Litt for enkelt har vi ofte tenkt oss at Norges kristning fant sted i løpet av ca. 35 år, fra og med Olav Trygvason til og med Olav Haraldson. Det er et seiglivet dogme som vi må få gjort ende på. Riktignok spilte de to konger og alle deres misjonærer en avgjørende rolle i kristningsverket og i organiseringen av selve kirken. Men forut for disse få hektiske år gikk en *lang* og meget viktig utvikling som vi ikke vil glemme i dag. Først hadde vi flere hundre års infiltrasjon med kristne tanker og skikker, så har vi hatt en minst hundre år lang misjonstid før biskop Grimkel i 1020-årene kunne ta fatt på organiseringen av kirken. De offisielle kongelige misjonsforsøk var energiske høydepunkter i denne århundrelange utvikling.

Men akkurat her på Selje synes vi å stå overfor minner om en selvstendig kirkelig misjonsvirksomhet med sin egen opprinnelse i enere som kom over havet drevet av Guds vind og vilje. En kirke der ute i det fremmede eller et misjonerende kloster hadde kanskje sendt dem. Og deres virke var øyensynlig noe som de kongelige misjonsforsøk forefant og inkorporerte i sin egen virksomhet. Her møttes derfor to forskjellige impulser med samme mål: Norges kristning.

At Selje ble bispesete og kirkelig sentrum, kan ikke forklares uten eldre hellige minner som utpekte akkurat dette stedet på en spesiell måte. Det er ikke et tilfeldig strandingssted for fremmede skibbrudne. Stedet er i sin tid valgt med stor omhu, kanskje først av norske huleboere og siden av fremmede hellige menn. Her var hule, kildevann, ly og beskyttelse og utsyn over havet til hjemlandet.

Klosteret med *Albanus*-tradisjonen fører oss tilbake til 1100-tallet da Norges kirke forlengst var i sin organiseringsperiode. *Hvor* tidlig klosteret her ute ble til, får vi kanskje aldri vite. *Sunniva*-tradisjonen slo vel for alvor igjennom i slutten av misjonstiden og i begynnelsen av organiseringstiden for den norske kirke uten at vi noensinne vil få full rede på hvilke *historiske* kjennsgjerner hun representerer. Salen eller *Mikalskirken* kan høre til de eldste tider i dette steds åndelige historie slik Selje-historikeren Reidar Djupedal antyder det. Ingen aner hvor tidlig Mikalsdyrkingen kom til Vest-Norge fra Kvitsøy i sør til Selje i nord. Både Albanus, Sunniva og Mikal er navn som alle fører til England, Skotland og Irland. Men skimter vi ikke sammen med Sunniva og bak henne også hellige kvinner og menn som våget livet på en fremmed, vill kyst for der å gjøre Hvitekrist kjent og kjær?

Vi har papøy-navn spredt fra Island, Færøyene og til Oslofjorden. Og disse paper som navnene stammer fra, er alminnelig antatt å være eremittmisjonærer fra tidligere irsk-keltiske misjonstider, gjerne fra klostrene i Irland, Skotland og England. Her på Selje har vi visstnok ikke noe pape-navn, men vi har Helmaviki eller opprinnelig Heilagrmannaviki. Det er også merkelig at den 8. juli ikke bar navn etter Sunniva. Hennes navn slo jo igjennom nær sagt på alt i denne forbindelse. Men 8. juli kalles for *Selju-mannamessen*.

Når en betenker at alle disse kirketradisjoner er plassert på en øy ute i havet, så minnes en jo at nøyaktig det samme ble gjort på Holy Island, Lindisfarne i England, på Iona i Skotland og på flere andre øyer langs Irlands, Skotlands og Englands kyster. Og det var nettopp herfra at den sterke misjonsdristighet startet tidlig

i vår tidsregning som nådde ikke bare tilbake til Europas hjerte, men også til storhavets kyster. Derfor er det ikke lett å slippe den tanke at her på Selje — og på Kinn også for den saks skyld — slår det imot oss en luftning av gammel eremitt-misjon fra øyene der vest i havet. Historikeren Adamnan m. fl. har da også gitt oss beretninger om hvorledes disse misjonærer dro ut i havet nordover for å drive misjon der de kom. Vind og strøm måtte jo naturligvis føre noen av dem også til Norges kyster, slik nåtidens flaskepost også har vist det.

Men også disse enere var bare en del av en bevegelse som gjennom flere hundre år skulle tilføre Norge umistelige åndelige verdier. Og det tok så lang tid bl. a. fordi nordmennene også *den* gangen var et stridbart folk. De var bundet sammen i den norrøne religions gudetro, fedredyrking og naturtro, som omfattet hele livet med ofringer, magi og trolldom. De var omgitt av så mange ånder og makter som det ikke var lett å komme ut for, unntagen i det felles kult- og ættesamfunn. Det skulle meget til for en nordmann å bryte ut av dette felles religiøse liv og bli utstøtt av slekten og det gode samfunn. All misjons erfaring går ut på at det ville være totalt umulig bare på 35 år å snu et slikt folk til en helt annen religion, dersom det ikke var gått en meget lang misjonstid forut.

Nå forteller våre arkeologer oss at særlig Sjø-Norge har hatt merkelig sterke utenlandsforbindelser over havet gjennom 3 tusen år. Og særlig er dette en Nordsjøhandel med Vest-Europa. Den fører også til religiøse endringer i lange underdønninger. I folkevandringstiden (400—500) ble således den tause norske bautasteinen talende. Det var vel påvirkning fra romersk gravskikk. Og på 600-tallet får vi ved siden av de vanlige norrøne gravskikker så mange nye enkle rektangulære graver at professor Shetelig ikke nølte med å slå fast at dette må være kristen påvirkning. Våpen, tøy og andre varer og smykker «pakket inn» i kulturelle og åndelige impulser nådde intakt frem over havet fra kyst til kyst. Det var vanskeligere med den slags transport over land. Derfor begynte vel bautasteinen å tale tidligere i Norge enn f. eks. i Danmark og Sverige.

Og så kom vikingetiden som paradoksalt nok ble både handels- og kulturtid, krigs- og plyndringstid og – misjonstid. Ottar er prototypen på den norske handelsmann i utferd. Oseberg og Gokstad har åpenbart Vestfoldkulturen på dens beste så tidlig som på 800-tallet. Men i vår forbindelse skal vi særlig legge merke til at da våre forfedre plutselig i slutten av 700-tallet slo til med vold på den andre siden av Nordsjøen, skjedde det mot de største og rikeste klostrene, hvis beliggenhet de altså var fullt klar over fra tidligere besøk i fredelige hensikter. Skal man tro de gamle annaler ble Lindisfarne plyndret i 793, et annet northumbrisk kloster i 794 og Iona-klosteret i 795. Samme år ble klosterplyndringen utvidet til Irland. Fredelige kristne menn var lette å ta sølv og gull fra. Dette lærte de øyensynlig da de handlet med dem. Altså har de tidligere på 700-tallet kjent den religion som levde i disse klostrene. For noen kan det ha betydd hellige minner som forandret deres liv. Andre vendte altså tilbake for å plyndre. Og blant de plyndrede vokste det vel opp en lengsel etter å få nå disse vikinger med et revolusjonerende budskap også i deres eget hjemland.

Da det ble vikingeriker i det fremmede, ble disse etterhvert kristnet. Det var stadig trafikk til og fra gamlelandet. Også dette måtte merkes i religiøs henseende hos slektningene i Sjø-Norge.

900-årene her i Norge er nok meget rikere i kulturell og åndelig henseende enn vi hittil har skjønt. I den eneste norske kaupangen som til nå er gravd ut, har Charlotte Blindheim funnet en rekke graver fra første halvdel av 900-tallet som synes å måtte betraktes som kristne graver. Dette mener noen er litt av en sensasjon. Men i virkeligheten er det det ikke. Man vil antagelig gjøre liknende funn, dersom andre norske kaupanger etterhvert blir gravd frem.

Vi har imidlertid også andre tegn på at 900-tallet var norsk misjonstid. Svenske forskere har vist hvordan runesteiner med og uten kors følger den egentlige misjonstid i Sverige gjennom 1000-tallet. På samme måte følger danske runesteiner den egentlige misjonstid i Danmark fra tidlig på 900-tallet og inn i 1000-tallet. På samme måte viser de ca. 60 norske runesteiner fra

vikingetiden at nettopp en stor del av 900-tallet og de første årtier av 1000-tallet var misjonstid i vårt land. Denne skikken må nemlig på den tiden være kommet fra den kristne gravskikken i Vest-Europa. Vi har steiner som direkte minner om England, Skotland og Irland. Etterhvert går disse høye bautasteiner enda et skritt videre i kristen leid. Misjonstiden topper seg i de ca. 60 tunge, enkle steinkors, som i hele Norden så å si bare finnes her i Vest-Norge. De danner kulminasjonen på misjonstiden. Da fedrenes gravplass ble avløst av den vigslate kirkegård tidlig på 1000-tallet, har man ikke lenger bruk for disse tunge, svære gravkorsene. Alle disse steiners tale synes å peke ut 4 misjonsentra: Rogaland, Sunnhordland, Gulen med Sogn, og fjordlandet øst og sør for Selje og Kinn.

Inn i denne 900-års situasjon plasserer vi nå sikrere enn før Håkon Adalsteinsfostres og biskop Sigfrid fra Glastonbury's misjonsforsøk i 950-årene. Dette pionerforsøket ble sikkert ikke så mislykket som våre historiebøker vil ha det til. Pionerforsøk har alltid sin store betydning. Og det er f. eks. runologisk ingenting i veien for at Kulisteinen på Nordmøre, når den etter Aslak Liestøls runetydning taler om at kristendommen hadde vært 12 vintre i Norge da steinen ble reist, kan sikte nettopp til dette første offisielle kongemisjonsforsøket midt på 900-tallet. Det er forresten på denne steinen at ordet «kristendom» først forekommer i norsk språk, og da som angelsaksisk låneord.

Viken-området hadde selvsagt dertil vært gjenstand for misjonsforsøk sørfra fra Danmark, særlig i 960-årene, men kanskje også før den tid. At Håkon Jarls tid betegner en reaksjonær periode, viser bare hvor sterk kristendommen alt var blitt sør for Trøndelag. Og våre sagatradisjoner synes altså å mene at det var en slik reaksjonær tid som med vold grep inn her på Selje.

Alt dette og mer til hadde hendt før Olav Trygvason i slutten av 900-tallet kom til landet med sine biskoper og misjonærer. Han slapp å bruke makt i alle kyststrøk i sør. Så langt var utviklingen da kommet. Først nordover brukte han maktspråk. Når Erling Skjalgson fikk gifte seg med kongens søster, så var sikkert en av grunnene den at han antagelig alt var kristen.

Selv det eldste liturgiske fragment som hittil er funnet i Norge, peker i sin opprinnelse tilbake til 900-tallet. Lilli Gjerløw har påvist at det følger tidlig Winchester-tradisjon i forbindelse med Æthelwolds og Dunstans virke på 900-tallet. Dermed er det i allfall ikke utelukket — selv om intet sikkert kan sies om det — at dette liturgiske fragment har forbindelse med en av de misjonsbølger som nådde Norge på 900-tallet, siden det viser detaljer som klart hører 900-årene til.

Meget mer kunne trekkes frem. Men selv det lille som her er nevnt, burde tilsi at vi må endre vårt syn på 900-tallet og innse at disse årene var en meget viktig og begivenhetsrik del av den lange norske misjonstid. Hvis ikke, ville også den ting være en psykologisk gåte, at den engelske biskop Grimkel, da han ankom tidlig på 1000-tallet, fant så meget av kristendom og menigheter at han kunne gå i gang med for alvor å organisere selve kirken, selv om misjonsarbeidet fortsatte innover i landet. Også det er i virkeligheten en sensasjon at denne fremmede biskopens navn finnes på 5 forskjellige steder i våre eldste lovers kristenretter. Det forteller noe om den sentrale betydning han fikk i overgangen mellom misjonstid og organiseringstid. Grimkel var så betydningsfull at han litt for meget er kommet i skyggen av Stiklestad. I det hele tatt kan heller ikke det sterke følelsesinnslag i folket som fikk sin utløsning etter Stiklestad, forklares uten at det gikk en lang, åndelig utvikling forut. Stiklestad-slaget gjaldt i virkeligheten ikke for eller imot kristendommen, for det var kristendom på begge sider. Slaget gjaldt først og fremst politiske maktspørsmål og for eller imot det personen Olav Haraldson stod for. En annen sak er det at folket etter Stiklestad fikk et nytt syn på denne usedvanlig sterke og rike personlighet. Men kristendommen hadde måttet gå en flere hundre års lang vei til det norske folks hjerte.

Det sier seg selv at vi er dypt taknemlige for alt det våre frendefolk i vest ga oss av kultur og ånd gjennom alle disse årene.

Et folk som glemmer sin historie, fortjener ingen fremtid. Et folk som sier nei til sin åndelige arv, er allerede på vei til sin undergang. Så rikt er kristendommens åndsinnhold at vi enda

ikke har tatt imot alt den har å gi oss. Vi har hatt reformasjon. Og haugianismen har gjort sin signingsrike gjerning i vårt folk. Men enda er den unge, medfølende, hjelpsomme og seierrike Kristus på vandring inn til det norske folks sjel. Et folk i vekst og på flyttefot inn i en ny sivilisasjon skal på ny møte ham på alle sine veier i yrkeslivet, i kulturarbeidet, i sitt åndelige og religiøse liv, dersom vi som lever i dag, holder mål.

Her på Selje minner vi hverandre om at det fremdeles er misjonstid i Norge. Kristus er på vei sammen med sin kirke inn i en sekularisert verden. Gud leser også dagens aviser. Derfor rydder den korsfestede og oppstandne Kristus også i dag templet for all falsk gudsdyrkelse for omsider å gi plass for den kjærlighetens og tjenestens ånd som vi har hørt om i 1000 år, og som det er på tide at vi søker å virkeliggjøre fullt ut. Gjennom alle disse årene er det kristendommen som har vært vår redning i onde og gode dager. Måtte det derfor også i vår hektiske atomtid være hellige kvinner og menn som i den store stillhet henter Guds kraft til en glad tjeneste i hverdagens verden. Måtte våre dyrebare Selje-minner også hjelpe oss til det.